

KAIROS EN CHRONOS IN DE GGZ. OP ZOEK NAAR EVENWICHT TUSSEN BEZIELING EN ORDE Bert Vendrik. Uitgeverij Boekscout Soest 2019

Platformgroep Theorieontwikkeling Sociale Veranderkunde

Kring Andragologie 15 februari 2020

Onderstaande is het eindverslag van de bespreking van de publicatie van het boek *Kairos en Chronos* van Bert Vendrik (2019) in de Platformgroep van de Kring Andragologie van de Universiteit van Amsterdam. De deelnemers waren: Wilfred Diekmann, Nelly Labrie, Bert Vendrik, Dhian Sioe Li, Marcel van Eck en Gerard Donkers. Het verslag bestaat uit letterlijke citen van het op schrift gestelde commentaar van de groepsleden en van het verslag dat Nelly Labrie van de bespreking heeft gemaakt. Na weergave van enkele algemene opmerkingen over het boek vormen de kernvragen van de Platformgroep de kapstok van het verslag (Zie Document 'Theorieontwikkeling Sociale Veranderkunde. Kansen en mogelijkheden van het platform.'). Geeëindigd wordt met enkele algemene conclusies en nabeschouwingen naar aanleiding van de bespreking.

N.B. De platformgroep houdt zich aanbevolen voor commentaar van mensen die niet aan de discussie hebben deelgenomen. Stuur je commentaar naar gdonkers@telfort.nl

Algemene opmerkingen over de publicatie

Wilfred: Eerst iets over hoe ik het mooie boek van Bert heb gelezen.

Ik heb vanaf eind jaren 1970 tot ongeveer 2000 de GGZ vanuit mijn rol van docent aan de HvA intensief gevolgd (daarna minder intensief). Ik gaf programma's over biologische psychiatrie (psychofarmaca vooral) en wat ik benoemde als 'kritische psychiatrie' (kritiek op het 'medische model', anti-psychiatrie, democratische psychiatrie in Italië, patiënten/clientenbeweging in Nederland en andere landen, etc.).

'Kairos en Chronos in de GGZ' geeft m.i. een prachtige overzichtelijke analyse 'van binnenuit'. Ik vind het een overzichtelijk, helder en ik vermoed ook vrij volledig overzicht van de verschillende spanningsvelden in de GGZ.

Ik zie die teneur ook terug in het verslag van de bespreking, evenals het constateren van een zekere analogie tussen de logica's van kairos en de sociale veranderkunde, als ik het zo kort door de bocht mag formuleren.

Ik werd blij van de verwoording van voor mij herkenbare zaken die mij zeer ter harte gaan. Zo werd ik onder meer blij van het noemen van het transactionele ontwikkelingsmodel, een prachtige benadering.

Wat mij de laatste decennia opviel, is dat het - als het gaat om het verstoorde evenwicht tussen kairos en chronos - eigenlijk 'alleen maar erger geworden is'. Terwijl de nadelen richting chronos toch echt zeer uitgebreid geformuleerd waren, onder meer vanuit de hierboven door mij genoemde bewegingen. Tegelijkertijd valt mij op dat dit soort kritische geluiden pas de laatste jaren in de mainstream media aandacht krijgen. Zie Trudy Dehue en zie de kritische Vlaamse psychiaters (Paul Verhaege, Dirk De Wachter, Damiaan Denys), maar ook b.v. Jim van Os, die nu 'ineens' bijna een soort cultstatus krijgen.

Ik stuit de laatste tijd steeds meer op de vraag hoe het nu toch kan dat sommige ontwikkelingen maar blijven doorgaan of sterker worden of juist zelfs gestart worden, ondanks het feit dat na enig grondig nadenken de nadelen vaak zeer evident zijn en vaak ook naar voren gebracht worden. Dit is natuurlijk een erg naïeve verwoording van de vraag hoe het mogelijk is dat bepaalde 'voor de hand liggende' veranderingen toch steeds maar niet 'op gang komen'. Nog naïefer gesteld (en natuurlijk ook discutabel): waarom is niet iedereen veranderingsbereid? Hebben we eigenlijk goede theorieën die dit verklaren? Ook nadat de vraagstelling eerst noodzakelijkerwijs is verhelderd? Liggen de verklaringen op het politieke vlak? En zo ja: welke zijn die dan? Zijn er veel politicologische theorieën waar wij als veranderekundigen veel verder mee gekomen zijn of mee zouden kunnen komen? En/of moeten we meer kijken naar bepaalde zeer resistente vormen van onderstromen in ons denken? Hoe zien wij de werkelijkheid? Heeft kairos hier per definitie een voorsprong? En wie zijn 'wij' dan? 'Wij' zijn natuurlijk niet homogeen, daar begint dan waarschijnlijk ook de politicologie.

Moeten we dieper graven? Zit het in het (westerse?) denken zelf? Moet ik nu toch eindelijk 'Ons feilbare denken' van Kahneman lezen? Het ligt al zo lang klaar. Of wat te denken van de memen die Dawkins introduceert in zijn 'De zelfzuchtige genen'? Trouwens de rol van de verhalen van (o.a.) Harari is hier ook relevant.

Even vanuit de sociale veranderekunde: gaat het bij kairos om een bijna contra-intuïtieve wijze van denken? Vaak vermoed ik dat dat zeker in de westerse wereld het geval is. Of is het westerse denken langzaam bezig te transformeren richting kairos? Vaak hoop ik dat.

Gerard: In het algemeen vind ik het een betrokken, kritische en bezielende zoektocht naar onderbouwing van een nieuwe manier van denken en werken in de GGZ: meer context-based, vanuit een dynamische visie op de complexe interacties tussen persoon en omgeving, met afstemming en het streven naar evenwicht tussen orde en bezieling als centrale uitgangspunten (p.72) en met de betrokken dialoog als leidend principe.

Een publicatie die uitdrukkelijk past in het kennisgebied van sociaal veranderekunde.

Reflectie op aandachtspunten

1. Wetenschappelijke onderbouwing vanuit interdisciplinaire perspectief

Bert: Ik zie mijn boek over de ggz als een verslag van een werkveld van de sociale veranderekunde. Ik buig me over de praktijk en vraag me af: wat is er aan de hand in de ggz? De ggz draait volop. Er gaat veel goed: mensen worden geholpen en hulpverleners zijn betrokken aan het werk.

Maar er zijn wel een fiks aantal problemen:

- de omvang van de zorgvraag;
- de organisatie van het vak, waaronder de bureaucratie;
- de inhoud van het vak, waaronder de DSM en de matige effectiviteit;
- de beleving van professionals, waaronder hun vervreemding ten aanzien van organisationele kaders,
- de beeldvorming van de ggz en van psychische problematiek.

Wat betreft de toename van de omvang van de zorgvraag is het interessant om na te gaan wat hiervan de culturele wortels zijn. Wat betreft de matige effectiviteit staan we stil bij het

gegeven dat zo'n 30 à 40% van de mensen met een psychische stoornis spontaan beter wordt. Dat is een relatief hoog percentage (p. 20). Verder ontstaat vervreemding door de hyperspecialisatie en fragmentatie van de ggz. De 'roeping' neemt af. De zorgverleners voelen zich minder verantwoordelijk voor het geheel. Er vindt in zekere mate onteigening van taken plaats voor de zorgverleners. De Stichting Beroepseer komt op voor professionaliteit en het verbeteren van de beleving van professionals <https://beroepseer.nl/> Qua beeldvorming in de psychiatrie zien we bredere aandacht voor problemen, maar zien we ook dat de stigmatisering van psychische problematiek nog steeds fors is.

Bert: Ik vroeg mij af: is er sprake van voorbeelden van systemische modellen in dit werkveld zoals Capra en Luisi postuleren, namelijk open, zelforganiserende netwerken? Dit in tegenstelling tot een meer gesloten, mechanistisch systeem. Ik denk dat mijn boek juist een verslag is van het failliet van gesloten, mechanistische systemen. Denk aan de bureaucratische, administratieve controle van de zorg, die er niet in slaagt om het wezen van de zorg te controleren. Bureaucratie gaat over dat wat er niet echt toe doet. Chronos is een symbool van het mechanistische denken, waar we niet buiten kunnen, maar wat we ook moeten overstijgen.

Er zijn alternatieven denkbaar die creativiteit en vitaliteit incorporeren. Denk bijvoorbeeld aan het concept van contextbased evidence, waarin de evidence based practice een van de kennisbronnen is, maar het uitgangspunt de levende bijzondere cliënt in zijn situatie is.

Gerard: Het doel van de publicatie is primair praktijkgericht. De publicatie is bedoeld voor professionals in de ggz. Wetenschappelijk gezien, worden in de publicatie steeds pogingen gedaan om stellingnames te onderbouwen met verwijzing naar onderzoeken en literatuur. Dat kan natuurlijk altijd meer. Punt is wel, dat ik geen wetenschappelijke verantwoording lees van de gebruikte literatuur. Verder worden veel (gefingeerde?) praktijkverhalen gegeven ter onderbouwing, maar deze komen niet voort uit een praktijkgericht onderzoek. Tenslotte vind ik de lijn in het betoog is niet altijd helder. Zo gaat deel II over 'uitgangspunten', maar bevat evenzovele methodische oplossingsrichtingen en analysemodellen. In ieder geval wordt er niet systematisch vanuit een omschrijving van wat wordt bedoeld met 'uitgangspunten' en hoe elke (sub)paragraaf daarin past, geredeneerd. De vraag is hoe zwaar we in het licht van de bedoeling van de publicatie hieraan moeten tillen.

2. *Interventiegericht ingaan op hedendaagse maatschappelijke vraagstukken*

Bert: . Is er sprake van voorbeelden van intentioneel handelingsdenken? Dat is een van de kernboodschappen van mijn boek, dat we terug/verder moeten naar de uitbouw van zelfregie van zowel de cliënt als ook van de hulpverlener. Je kunt daarbij stellen dat intentioneel handelingsdenken aansluit op een open systeemdenken, waarin ruimte is voor onvoorspelbaarheid en creativiteit. De Jeugdzorg is wat dit betreft een boeiend werkveld, omdat de perspectiefname van de mens in zijn omgeving bij iedere jeugdzorgwerker min of meer ingebakken zit, alhoewel individualiseringstendensen zeker aanwezig zijn.

Gerard: Het is uitdrukkelijk de bedoeling (p. 9) van het boek een weg aan te geven voor veranderingen in de GGZ in de richting van het meer recht doen aan menselijkheid, complexiteit en bezieling. In die zin is de publicatie interventiegericht. Daarbij wordt de

cliënt uitdrukkelijk gezien als mede-veranderaar. Deze gedachte loopt door de hele publicatie heen. Bij alle knelpunten komt dit aan de orde (p. 10). De alternatieve voorstellen spitsen zich evenwel geheel toe op de professionals. Kritische vraag is dan: Wordt met deze uitspraak via een achterdeur toch weer de professional aangezien als de primaire veranderaar? Dat gevaar ligt in ieder geval op de loer.

Bij interventiegericht denken kunnen we ook denken aan het thema van de zelfregie dat de hele publicatie doortrekt. Zo geeft het 'leren omgaan met jezelf en de omgeving' de cliënt zijn zelfregie terug. Die zelfregie is in mijn ogen echter niet hetzelfde als accepteren (coping) (p. 40). Het omgaan met zichzelf en de omgeving impliceert ook het verbeteren van de fysieke, mentale en sociale context (klachtenvrijheid realiseren).

Interventiegericht denken richt zich op actoren als handelingssubjecten. Het begrip 'stoornis' impliceert in taalkundige zin een objectiviteitsclaim en moet verbonden worden met een subject-denken (p. 42/43). Gevaar is dat we met deze terminologie blijven steken in het door Bert bekritiseerde objectivistisch denken van het classificeren. Of hoe moeten we de kritiek op pagina 44 lezen? Is dit nu niet precies de gewenste dialoog (tussen subject en object) bij het classificeren? In deel III verbindt Bert chronos aan kairos.

In de lijn van interventiedenken wijst Bert ook op het constructieve karakter van kennis en kennen (zie ook pag. 89 e.v.).

Verder hanteert hij het begrip 'interventie', maar gebruikt dit in twee betekenissen: als implementatiefase en als overkoepelende term voor de regulatieve cyclus (p. 75 en p. 97). Dit wordt verder niet uitgewerkt.

Ik zou willen aanbevelen om 'veranderen' te omschrijven als 'een bewust en veelal onbewust verloopend proces van doel- of waardegeoriënteerd handelen van zowel professionals als niet-professionals, gericht op het aanbrengen van wijzigingen in de omgeving en in zichzelf'.

3. *Sociale oriëntatie*

Nelly: Het boek is zeer herkenbaar in de praktijk van het maatschappelijk werk en in de breedte van de sector. Het is zeker van waarde voor de veranderkunde, temeer daar Bert ook een aanzet tot veranderen formuleert waarin de relatie met de sociale veranderkunde duidelijk naar voren komt.

Marcel: In diverse wijkteams wordt een generalistische basis gelegd en dragen de generalistische werkwijzen, zoals bekend van het maatschappelijk werk, met zich mee.

Dhian: Dhian reageert vanuit het perspectief van organisatieadvies en herkent ook hier de benadering van Bert. In de 80'er zat de werkwijze dicht tegen het ideaal aan, zoals Bert heeft beschreven. In de 90'er jaren is het hele werkveld gespecialiseerd. De opleiding aan de Vrije Universiteit was bijvoorbeeld gericht op: Wat is er geschreven, wat is jouw bril en meervoudig kijken. In de praktijk heerste concurrentie en ging het uiteindelijk bij de klanten (bedrijven) toch om een 'boardroom adviseur' en draaide het om specialisten, waardoor het veld versnipperd raakte.

Dhian had in die tijd te maken met de praktijk van woningbouwcorporaties en gemeentelijke volkshuisvesting en (intramurale) zorg. Later werd het gebied van sociale innovatie zijn werkterrein. In de loop van de tijd is duidelijk geworden dat 75% van de innovaties slaagt, doordat mensen onderling anders met elkaar omgingen (het sociale aspect, gd). Flexibiliteit

binnen organisaties bleek een belangrijke factor. De ambitie van Dhian was om vanuit de basis het contact op te bouwen, maar de managers gaan voor het resultaat. Nu is training gericht op verandering 'in het hoofd' booming. De zogenaamde 'wasstraten' om verandering te weeg te brengen zet geen zoden aan de dijk. Je moet vanuit aansluiting cultuurbreed werken in plaats van een aaneenschakeling van losse projecten. Momenteel dwingt ook materiële duurzaamheid tot heroverweging binnen bedrijven, bijvoorbeeld bij Heineken. Daarmee kun je zeggen: "Je hebt mij nodig als veranderkundige!"

Gerard: Het 'sociale' verwoordt Bert zowel naar doel en inhoud van de interventie als naar de manier waarop werker en cliënt met elkaar omgaan. Hij doet dat in de concepten 'contact' (p.9) en 'kritische dialoog' (p.92). Steeds weer heeft Bert aandacht voor relatie-ontwikkeling, voor het 'zich gezien en begrepen voelen', voor empathie en vertrouwen, zowel in het contact met de hulpverlener als in het algemeen tussen mensen. Het sociaal domein wordt wel hoofdzakelijk beperkt tot de GGZ als de geïstitutionaliseerde sector (p.11). Hoezo is de benadering mogelijk ook van toepassing op het bredere terrein van sociale verhoudingen, zoals Bert beweert (p.11)? Nelly, Marcel en Dhian bevestigen Bert' zijn veronderstelling.

4. *Paradigmatische breedte*

Marcel: Bert hanteert een smalle definitie van 'evidence'.

Bert: Ik geef aan dat evidence juist ook in de praktijk te vinden is. Dat is een ander perspectief.

Gerard: Wat betreft waarheid en waarheidsvinding wijst Bert op het constructieve karakter van kennis en evidentie (p. 89). Ook geeft hij aan dat het begrip 'cliënt' een sociale constructie is (p. 18).

Verder wil Bert aan het complexiteitsdenken meer voeding geven via het transactionele model (p.48). Maar is hierin de actieve binnenwereld van de persoon niet weggedefinieerd, zo vraag ik mij af. Blijft men in dit model toch niet teveel steken in een objectiviteitsdenken? Bijvoorbeeld op pagina 75 spreekt Bert van 'de' probleemsituatie. Taalkundig wordt de zelfregie van de cliënt in een dergelijke zin onteigend. En gedragsreacties van de persoon zijn altijd het resultaat van interne interacties en de interne dialoog daarover. Op pagina 50 wijst Bert wel op het mogelijk onteigenen van zelfregie. Daar geeft hij aan dat hij een dynamische visie (het gaat om complexe interactie in en tussen mensen) op zowel de omgeving (geen stabiele factoren zoals in DSM model) als de persoon (innerlijke wereld) belangrijk vindt.

Bert: Wat betreft de visie op de werkelijkheid vraagt Bert zich af welke gemeenschappelijke taal en modellen aan te wijzen zijn voor de omgang van de mens met de natuur, met de samenleving en met elkaar?

Gerard benoemt in zijn boek 'Verduurzamen' een aantal begrippen. Sommige begrippen herken ik uit de praktijk, bijvoorbeeld het begrip 'agency', handelingsvermogen, verder het begrip 'referentiewaarden', hetgeen in de cognitieve gedragstherapie vaak gebruikt wordt ('waar wil je naar toe, wat wil je verwezenlijken'), de begrippen dialoog, zelforganisatie en het multidimensionale zelf, ingebed in zijn natuurlijke en maatschappelijke omgeving. Dat laatste vind ik bij uitstek passen in een 'Kairotische' benadering, dat recht wil doen aan

mensen in hun complexiteit en uniciteit. Een begrip als energiebeheer herken ik echter niet uit mijn vakgebied.

Gerard stelt als essentie van verduurzamen: het versterken van de zelforganisatie en daarmee zelfheling van de driehoek mens, natuur en maatschappij. Ik herken in enigermate dat het begrip 'zelforganisatie' een zelfhelend effect heeft. Voorbeeld uit mijn praktijk: een moeder heeft een zeer heftige ruzie met haar zoon over het gamen, hij trapt een gat in de deur en weigert naar school te gaan. We komen er al pratend op uit dat zij in woorden te sterk is voor hem, er vindt een machtsstrijd plaats, hij trapt daarom een gat in de deur, dat is zijn taal, waarin hij macht heeft. Door het samen te begrijpen kan zij uit de machtsstrijd stappen, hem zijn ruimte geven, waarop hij het gat repareert. Hier vindt zelforganisatie en daarmee zelfheling bij moeder en zoon plaats, er groeit oog voor de eigen motieven, voor de interactionele dynamiek en voor de ander.

Voor de praktijk van de ggz gekoppeld aan het duurzaamheidsdenken lijkt mij verder de omgang van de mens met zijn natuurlijke en maatschappelijke omgeving een mooi kernachtig model. Enerzijds is de mens pas mens geworden in de omgang met zijn omgeving, dat laat het transactioneel model ook prachtig zien. Anderzijds zijn wij als mens in zijn context steeds gehouden ons te verhouden tot diezelfde context. De omgang met onze maatschappelijke en natuurlijke context kan zich enerzijds kenmerken door egocentrisme, egoïsme, ontkenning van de ander en anderzijds door empathie, verantwoordelijkheid en zorg. Deze persoonlijkheidseigenschappen zouden verklaard moeten worden vanuit de eenheid van mens-omgeving! Dit algemene kader is, denk ik, zeer bruikbaar in de praktijk van de ggz. Daarin passen ook de door Gerard benoemde begrippen, nl. handelingsvermogen, referentiewaarden, zelforganisatie, multidimensioneel zelf en dialoog.

In dit kader wil ik ook het 'Ontwikkelingsprofiel' van Abraham noemen (R.E. Abraham, 'Het ontwikkelingsprofiel', 1997). Het is een theoretisch model dat een psychodynamische diagnose van de persoonlijkheid beoogt te geven. Aantrekkelijk is dat het uit is op een integratie van bestaande modellen. Het is complex en gestructureerd. Ik haal het hier aan omdat het mooi laat zien hoe mensen zich verhouden tot hun omgeving. Op de meest pathologische nivo's heersen achtereenvolgens structuurloosheid, fragmentatie, egocentriciteit, symbiose, verzet en rivaliteit. Dan volgen vier adaptieve nivo's, namelijk individuatie, verbondenheid, generativiteit en rijpheid. De sociale attitudes op adaptief nivo zijn achtereenvolgens productiviteit, samenleven, verantwoordelijkheid en terugtreden. Begrippen als zorg, empathie en verantwoordelijkheid krijgen een inbedding. Duidelijk wordt dat we deze attitudes niet zo maar van iedereen kunnen verwachten, maar dat ze een bepaalde persoonlijkheidsontwikkeling veronderstellen. Ik zou deze persoonlijkheidsontwikkeling overigens als een ontwikkeling binnen een leefsituatie willen zien, wat dat betreft is Abraham vrij 'psychologistisch'.

Uit mijn eigen boek, 'Kairos en Chronos in de ggz' wil ik de volgende begrippen noemen, die verwijzen naar de interactie tussen mens en omgeving:

- contact, dit is verbinding maken, ontmoeten, zich afstemmen op elkaar;
- gezondheid als het vermogen tot aanpassing aan fysieke, psychische en sociale uitdagingen en regievoering;
- adequate en inadequate coping, het omgaan met interne en externe uitdagingen;

- het complex van doelen van de omgeving, van de wetenschap en allereerst van de cliënt zelf;
- het medische vs. het biopsychosociaal model: kracht x kwetsbaarheid x omstandigheden => stoornis;
- het transactionele model, dat de verwevenheid van mens en omgeving in al zijn complexiteit en verwevenheid beschrijft;
- contextbased vs evidence based werken, zie ook antwoord op vraag 1;
- het overstijgen van de subject- en objectbril (zie www.bertvendrik.nl);
- de uitgangspunten van de regie bij de cliënt binnen professionele grenzen, generalistisch en wijkgericht werken, bezieling vs. standaardisatie en bureaucratie, solidariteit en loyaliteit vs. tanend vertrouwen.
- In deel III ga ik in op het dimensionele, gecontextualiseerde en complexiteitsdenken in de diagnostiek, evenals op het criterium van disfunctioneren vs. het tellen van symptomen.

In dit stuk heb ik getracht een bijdrage te leveren aan het denken over duurzaamheid als een vraagstuk over de complexe aard van en beïnvloedingsmogelijkheden met betrekking tot het netwerk van mens, natuur en maatschappij.

Marcel: We zien op verschillende plaatsen in de samenleving eenzelfde beweging ontstaan, waarin gedacht wordt vanuit een brede blik. Daar valt een patroon in te herkennen. Zo noem ik het werk van Harari en Kessels. Deze beweging neemt het neoliberalisme onder de loep en redeneert vanuit een humanistisch mensbeeld, waarbij de mens centraal staat, naar een breder maatschappelijk/ecologisch mensbeeld, waarbij de zelfregie in relatie wordt gezien tot systemen waarvan we onderdeel zijn.

Gerard: Kijken we in de publicatie naar de visie op de werkelijkheid, dan spitst Bert zijn aandacht toe op de ggz. Daarbinnen heeft hij oog voor zowel psychosociale als economische (marktwerking), politiek-juridische (regelgeving, bureaucratie, financiering) en culturele aspecten (beeldvorming GGZ) en de invloeden daarvan op de hulpverlening. Bert reflecteert zowel op handelingstheoretische begrippen (agency, referentiewaarden, dialoog etc.) als op systemische concepten (zelforganiserend, multidimensionaliteit, netwerkdenken etc) en probeert deze met elkaar te verbinden. Toegespitst op de werkrelatie client-hulpverlener beperkt hij zich tot het bio-psycho-sociaal model (p. 46). Van hieruit wijst hij bijvoorbeeld in casus Marja (p.12) op de ontkoppeling tussen genderdysforie en psychosociale problemen. Maar in het schema op pagina 15 heeft de natuur (ook niet de biologie) nog geen plek. En wanneer Bert het fysieke wel een plek geeft, beperkt hij het tot het lichamenlijk-individuele. Zie ook de zes dimensies van Huber (p.89). Hoe zou je die fysieke context meer tot zijn recht kunnen laten komen in de hulpverlening, zo vraag ik me af?

De definitie van 'gezondheid' van de WHO (1948) en gezondheidsraad (2009) verbindt fysieke, mentale en sociale met elkaar en met zelfregie. Op pagina 39 pikt Bert dat niet op. Een gemiste kans?

5. Normatieve oriëntatie

Bert: In mijn inleiding ga ik in op de vraag: wat zijn bewegingen naar een andere ggz? Ik richt me daarbij op de inhoud van het vak en op de beleving van professionals. Andere bewegingen naar een andere ggz vinden plaats op het gebied van:

- de omvang van de zorgvraag, zoals de invoering van de POH-ggz en de ambulantisering. Met de maatschappelijke aandacht voor 'verwarde personen' is er meer nadruk gekomen op ambulantisering in de ggz en de POH-ggz is op veel plekken, dicht bij de huisarts in de wijken, ingevoerd;
- de organisatie van het vak, zoals de roep om minder bureaucratie en de beweging rond Jim van Os e.a. met betrekking tot een 'Goede GGZ';
- de inhoud van het vak, zoals de veelvuldige pogingen onze effectiviteit op te krikken. Hoewel ik eerst sceptisch tegenover stond, is onlinehulpverlening/ eHealth een belangrijke aanvulling op het zorgaanbod;
- de beleving van professionals, waaronder de Stichting Beroepseer, die de professional meer ruimte wil geven, en
- de beeldvorming van ggz en psychische problematiek, die cultureel aan het verschuiven is, o.a. door afname van het taboekarakter en toename van het slachtofferschap. Ik zie een verschuiving optreden naar 'slachtofferschap, waarbij mensen een diagnose willen om aan de maatschappelijke 'ratrace' te kunnen ontkomen. Bepaalde problematiek raken een bepaalde periode 'populair', bijvoorbeeld burn-out.

Mijn pijlen zijn gericht op het zoekgeraakte evenwicht tussen Kairos en Chronos. Ik ben geïnspireerd door het boek daarover van Joke Hermsen, 'Kairos, een nieuwe bevlogenheid'. Kairos is de Griekse god van de bezielde tijd, lees van de bezieling, van de menselijke ziel. Chronos is de Griekse god van de kloktijd, lees van de ordening van het leven en van de regels. Hermsen betoogt dat we leven in een cynische en nihilistische tijd met te veel ratio. We ontberen de aandacht voor bezieling. De mens in wording, vol hoop op nieuwe vergezichten. Dit sprak me aan. Ik vond wel dat ze de kairotische kracht te veel in bijzondere projecten zoekt. Ze besteedt te weinig aandacht aan de vraag of er nog plaats voor 'echt contact' voor de menselijke ziel is? Echt contact, bezieling, is juist ook verweven binnen de contacten zoals die tussen mensen en natuur dagelijks voorkomen. Joke Hermsen schrijft de kairotische kracht meer toe aan specifieke projecten. Ik zoek deze meer in het licht van mensen zelf en in het contact. Bovendien schenkt Hermsen weinig aandacht aan het evenwicht met Chronos.

Welnu, mijn stelling is dat er ook in de ggz onvoldoende ruimte is voor de menselijke ziel en voor de koninklijke weg daar naar toe, de afstemming op de cliënt door contact. Het belang daarvan is groot, immers het is een van de belangrijkste pijlers van onze effectiviteit. Chronos heeft een te belangrijke plaats:

- de DSM, die ons beeld van psychische problematiek verregaand beïnvloedt: haar simplificatie, haar individualisering en haar pathologisering;
- de decontextualisatie;
- de stroom aan richtlijnen en de algehele bureaucratie, en
- de doorgesloten specialisatie / arbeidsdeling.

Chronos is een symbool van het mechanistische denken, waar we niet buiten kunnen, maar wat we ook moeten overstijgen. Er zijn alternatieven denkbaar die creativiteit en vitaliteit incorporeren. Denk bijvoorbeeld aan het concept van contextbased evidence, waarin de evidence based practice een van de kennisbronnen is, maar het uitgangspunt de levende bijzondere cliënt in zijn situatie is.

Gerard: Het normatieve karakter van de publicatie ligt met name in het streven naar evenwicht tussen bezieling (Kairos) en orde (Chronos). De GGZ benoem je uitdrukkelijk als een morele onderneming (p.15), gericht op zorg voor kwetsbare mensen.

6. *Gerichtheid op praktische handelingskennis en onderbouwing met praktijkgericht handelingsonderzoek*

Bert: Ik stel me de vraag naar bouwstenen van Kairos in evenwicht met Chronos. Welke praktische handreikingen zijn zoal belangrijk om dit evenwicht te realiseren? Ik noem de volgende punten.

- Een andere definitie van gezondheid. De Gezondheidsraad (2009) heeft een definitie van gezondheid geformuleerd welke verder is uitgewerkt door Machteld Huber, als het vermogen zich aan te passen en regie te voeren over het leven en zijn uitdagingen (zie pag. 39). De gerichtheid op de eigen regievoering met uitzicht op positieve uitdagingen is vernieuwend. Het sluit aan op het gegeven dat veel ziektebeelden chaotisch verlopen en niet strak te duiden zijn, zoals ASS, ADHD etc.
- Het transactionele model dat de complexiteit benadrukt. Het model legt de basis voor wat er gebeurt in de dynamiek van het leven van mensen (Sameroff-noot 20 en pag. 48).
- Contextualisatie en dimensionale diagnostiek. Bij contextualisatie gaat het niet alleen om het begrip, maar je moet er iets mee doen, naar handelen: Ga de buurt in , naar scholen. Vanuit de contextualisatie interveniëren. Daarmee ontschuldig je ook het individu en kun je tegen mensen zeggen "Je hebt er maar mee te dealen", of "Nee, je bent niet de enige".
- Context-based werken met de evidence based practice als een van de kennisbronnen. De nieuwe beweging is ook zichtbaar in de verschuiving van evidence based en practice based evidence naar context based werken als synthese.
- Waar mogelijk generalistisch werken, specialisatie en verwijzing alleen indien strikt geïndiceerd, veel ruimte voor de opbouw van regie in een leerproces.
- De regie bij de client, tenzij professionele grenzen overschreden worden. Dit gaat verder dan 'shared decision making'. Je hebt wel degelijk een professionele verantwoordelijkheid voor het zorgproces.
- Veel ruimte voor afstemming en contact.
- De professional die meer het vertrouwen krijgt, maar ook aangesproken wordt op zijn roeping, zijn verantwoordelijkheid en loyaliteit aan zijn cliënten.
- De ggz bezien als een constructie die de cliënt dient en inperkt.

Dhian: Ik vind het boek van Bert een prachtige analyse weergeven van een vloeiend beweeglijk systeem van vraag en aanbod. De aanknopingspunten voor het alternatief zijn interessant. Als basis voor verandering zijn er een gelijke taal en gelijke uitgangspunten van denken nodig. Dat kan alleen vanuit de systemen die er al zijn, zoals bijvoorbeeld de wijkteams. Kernbegrippen zijn daarbij onder meer 'op elkaar afstemmen' en 'het medisch versus bio psychosociaal model'_en ander begrippen die Bert in zijn voorbereidende notitie heeft benoemd. Deze begrippen zijn herkenbaar. Het begrip 'client', zoals Bert noemt, is op zichzelf ook een subsysteem en zo is dat op alle lagen toepasbaar (micro meso macro). Ook zijn de (sub-)systemen interactioneel en is er sprake van onderlinge machtsverhoudingen.

Ik wil erop wijzen dat in de betekenis van de gebruikte begrippen veel meer zit opgenomen dan je denkt. Zo is het begrip 'Morele onderneming' een sterk begrip, maar dringt dat voldoende door?

Gerard: De publicatie is uitdrukkelijk gericht op de ontwikkeling en fundering van praktische handelingskennis van *wat werkt en wat werkt niet* om dat evenwicht tussen kairós en chronos te realiseren en *hoe* men methodologisch gezien dit het beste zou kunnen aanpakken. Bert bekritiseert het evidence based werken (p.52 e.v.) en stelt de regulatieve cyclus voor als algemeen model voor het handelen van professionals (p.75). Hij pleit voor de Rogeriaanse grondhouding (31). Hij wijst op het gevaar van methodisering welke hij in de wereld van Chronos plaatst (p.31). Hij zoekt naar een evenwicht en vindt die onder andere in het transactionele model (p.81).

Vraagt blijft in hoeverre een en ander is onderbouwd met behulp van praktijkgericht handelingsonderzoek. Interviews afnemen en analyseren in termen van deze publicatie zou bijdragen aan onderbouwing van de hier gepresenteerde praktische handelingskennis. Verder vraag ik me af hoe Bert uit het model van 'U vraagt, wij draaien' blijft. Zie bijvoorbeeld zijn uitspraak op pagina 95. De grenzenstellende dialoog had hij in mijn ogen wat scherper kunnen uitwerken.

Slotconclusies en nabeschuiving

We concluderen dat de sociale verandekunde een eigen logica heeft:

- Interactiegericht
- Client is medeveranderaar
- Sociaal constructief
- Meer-perspectivistisch
- Mens-maatschappij centraal
- Ecologisch moet hieraan worden toegevoegd

Laten we zoeken naar concepten die de drie werelden van natuur, mens en maatschappij overstijgen, zoals:

- Energiebeheer
- Zelfregulering
- Invloeden van levende organismen

Gerard: Als geheel geeft het boek van Bert volop stof tot kritische overdenking. Een waardevolle publicatie voor professionals in de GGZ. Noodzakelijke stof voor het nadenken over vernieuwing van de GGZ.

Marcel: Deze tijd vraagt om een verbreding. Nu is dat nog overwegend de humanistische invalshoek, waarbij de mens centraal staat, terwijl deze veel meer verbonden is met de natuur, het ecosysteem. Die beweging zie je op meerdere plekken ontstaan. Dat is dus een andere logica.

Bert: Ik ervaar het als zorgelijk hoe het nu verder gaat, temeer omdat ik stuitte op een manifest over de afschaffing van de ggz. Er bestaat veel maatschappijkritiek.

Gerard: Een voorbeeld daarvan is Charlotte Boumans, de journalist die met haar hond op het Binnenhof aandacht vroeg voor de wachtlijstproblematiek.

Dhian: Ik maak een vergelijk tussen ggz en de woningcorporaties 10 jaar geleden. Ook die waren veel te intern gericht als was het een gesloten systeem. Zij waren hun publiek vergeten en toen kwam de klap. Wie gaat vanuit de ggz het gesprek met de burger aan?

Marcel: Zijn de professionals murw geslagen als gevolg van de bureaucratie? Het aantal mensen die hun nek uit willen steken is niet groot. Evelien Tonkes heeft geschreven over het passief verzet van professionals als gevolg van grote loyaliteit.

Dhian: Ik stel voor om cliëntenorganisaties te benaderen.

Nelly: Ik vind dat een goed plan, vooral als je het combineert met een presentatie aan hen, waarbij je je visie kunt overbrengen. Dan kun je min of meer gelijk optrekken.

Dhian: (Terugblik via email)

Zaterdag vond ik het ook (net als Bert zelf) een erg inspirerende middag, juist ook om ieders ervaringstheorie/ invalshoek te horen en te onderzoeken. Naar mijn idee vullen ze elkaar ook wonderwel aan en verrijken ze elkaar.

Inderdaad Bert, een gezamenlijk onderzoek naar discipline overstijgende *gemeenschappelijke taal en bruikbare modellen* van de sociale verandekunde. Dat is inderdaad nodig voor de verdere ontwikkeling van de sociale verandekunde. Ik zou daar nog aan toe willen voegen als derde punt: het selecteren en beschrijven van een aantal *kernthema's met werkhypothesen c.q. uitgangspunten* die de sociale verandekunde (wij 😊) vooralsnog daarbij hanteert. Tezamen zie ik deze drie elementen als een soort funderende common ground dat richtinggevend/kaderend kan zijn voor verdere verbindende (in praktische zowel als theoretische zin) c.q. uitdiepende (praktijk)onderzoeken. En ook als een manier om de sociale verandekunde (weer) een eigen plaats te geven in de academia doordat andere disciplines en professionals kunnen zien wat het eigen perspectief van de sociale verandekunde is en de mogelijke (andere) antwoorden die ze te bieden heeft op sociaal-maatschappelijke vragen. En zeker, het toewerken naar een gezamenlijke publicatie lijkt me een goede driver.